

PREZİDENT İLHAM ƏLİYEVİN PRAQMATİK XARİCİ SİYASƏT FƏLSƏFƏSİ VƏ QOŞULMAMA HƏRƏKATI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ DİPLOMATİK UĞURLAR

ZAUR MƏMMƏDOV

*Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
Politologiya və siyasi idarəetmə
kafedrasının baş müəllimi,
beynəlxalq münasibətlər
kafedrasının doktorantı*

E-mail: zaur.mammadov@dia.edu.az

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0270-1892>

Hər bir dövlətin qarşısında dayanan ən mühüm məqsədlərdən biri özünün milli maraqlarını beynəlxalq sistemdə maksimum şəkildə qorumaqdan ibarətdir. Xarici siyasətlə bağlı verilən qərarların dövlətin gələcəyinə, onun daxilindəki sabitliyə və eyni zamanda beynəlxalq münasibətlər sistemindəki təhlükəsizliyinə təsiri təkzibolunmaz faktordur. Şübhəsiz, son illər baş verən hadisələr və latent səviyyədə olan münaqişələrin açıq müstəviyə keçmələri dünya siyasi sisteminin transformasiya çağı yaşadığının göstəricisidir. Təsadüfi deyil ki, hazırda siyasi diskursda da aktual olan mövzular sırasında dünyanın hara istiqamətlənməsidir - birqütblü, yoxsa çoxqütblü idarəçilik sisteminə...

Bir çoxları düşünür ki, 30 il ərzində ABŞ-nin başçılığı altında başlanan və nizamlanan təkqütblü dünyanın çöküşü əslində bu gün deyil, bundan bir müddət əvvəl başlamışdır. Hələ 2014 –cü ildə amerikalı diplomat Haas qeyd edirdi ki, post- ikiqütblü dünyanın yeni mərhələyə qədəm qoyması baş verir [9]. Digərləri düşünür ki, bunun səbəbinin nə olmasından asılı olmayaraq hazırda birqütblü dünyanın süquta doğru irəliləməsi fonunda dünyada ikinci aparıcı dövlətin olmaması, çox güman ki, bir çox coğrafiyalarda xaoitik proseslərin sayını artıracaq.

C. Aykenberri isə, düşünür ki, "soyuq müharibə"-dən sonra dünyada liberal nizamın hər yerdə formalaşmadığı vaxtda yeganə hegemon dövlət var idi, indi isə, liberal dünyanın özü ciddi böhran vəziyyətinə düşübdir. Bunun səbəbi hazırda Qərbdə dünyasının özündə dövlətlər arasında milli maraqların reallaşması uğrunda davam etməkdə olan rəqabətdir [7, p.450].

C. Nay isə, hazırda dünyada global oyunçular arasında geosiyasi mübarizəyə toxunaraq Çinin yeni beynəlxalq sistem yaratmadığını, əslində mövcud beynəlxalq nizamda öz mövqeyinin gücləndirilməsi üçün mübarizə apardığından yazır [8]. Rusiyalı alim A. Lukin isə qeyd edir ki, qeyri – Qərb dövlətlərinin iqtisadi inkişafı və sıçrayışı Qərbin siyasi və iqtisadi

cəlbediciliyini azaldıb [6, p. 91–112.].

Bu fonda, bizi maraqlandıran ən əsas nüanslardan biri dövlət təhlükəsizliyinin qorunması istiqamətində xarici siyasətlə bağlı, dünyanın ayrı – ayrı güc mərkəzləri ilə münasibətlərdəki pragmatik addımların nədən ibarət ola biləcəyi haqqındadır. Rusiya və Ukrayna arasında müharibənin hələ də pik həddə olduğu, İran və İsrail qarşıdurmasının getdikcə daha çox hərbi toqquşma fazasına keçdiyi bir vaxtda kifayət qədər həssas bölgədə yerləşən Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq münasibətlər sistemindəki yeri tədqiqat predmeti olaraq uzunmüddət diskussiya obyektı olmalıdır. Bu gün Gürcüstan və Ermənistanda siyasi hakimiyyət uğrunda illərdir davam edən gərginliyin getdikcə daha da şiddətlənməsi, ABŞ, Aİ və Rusiyanın bu dövlətlərin daxilində siyasi partiyalar, ümumilikdə siyasi sistemlərində öz maraq qrupları vasitəsilə apardıqları siyasət Cənubi Qafqazın Ukraynadan sonra ciddi mübarizə meydanına çevrildiyinin göstəricisidir.

Onlardan fərqli olaraq, Azərbaycan Respublikası global aktorlar arasında davam etməkdə olan mübarizədə maksimum sığortalanmaq üçün öz xarici siyasət konsepsiyasını əvvəldən şəffaf və açıq şəkildə bəyan edibdir. Əksinə, ölkəmiz Qərblə Şərqi toqquşma meydanı deyil, dialoq mərkəzi kimi tanınır. Ulu Öndər Heydər Əliyevdən başlayaraq Azərbaycan xarici siyasətinin əsas istiqamətini hər zaman balanslaşdırılmış siyasət təşkil edib və bu siyasət hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Sözsüz ki, xarici siyasət prioritetləri sırasında dünyanın ayrı-ayrı dövlətləri ilə ikitərəfli münasibətlərin inkişafı, beynəlxalq təşkilatlarla inteqrasiyanın genişləndirilməsi vacib yerləri tuturlar. Həmin beynəlxalq təşkilatlar arasında Qoşulmama Hərəkatı xüsusi yeri tutur.

Hələ 2011-ci ildə Qoşulmama Hərəkatının üzvü olarkən bir çoxları bu birliyin lazımsız, ölü bir institut olduğuna eyham vururdular. Zaman-zaman, rəsmi

Bakı atdığı addımının gələcəkdə yarana biləcək təhdidlərdən sığortalanağımız üçün, vacib amil olduğunu hamıya başa salmış oldu.

Vaxtilə müəyyən dövlətlərin İkinci Dünya müharibəsindən sonra iki hərbi-siyasi qütb arasında qarşıdurmaya cəlb edilməmələri üçün təsis edilən Qoşulmama Hərəkatı (QH) indi beynəlxalq münasibətlər sistemi üçün mühüm çoxtərəfli mexanizmlərdən birinə çevrilmişdir.

2011 –ci ildə Şərqi Avropa, Qara – Xəzər dənizi region dövlətlərinin NATO və KTMT kimi qütbləşmiş hərbi – siyasi təşkilatları tərəfindən ciddi çağırışlarla üz-üzə olduğu və gələcək illərdə onların mütləq seçim edəcəkləri bir vaxtda, Azərbaycan İndoneziyanın Bali adasında baş tutan Qoşulmama Hərəkatının növbəti Sammitində quruma üzv oldu. Elə həmin ildən başlayaraq dünyanın 120 dövlətini birləşdirən nəhəng beynəlxalq institut Azərbaycanın təcavüzkar Ermənistan ilə haqlı mübarizəsində ölkəmizin haqq səsinə eşidən qərarlar, bəyanatlar verməyə başladı.

9 – 10 may 2012 –ci ildə Qoşulmama Hərəkatının Misirdə baş tutan iclasının yekunlarına dair qəbul edilən sənəddə Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyünə hörmət, ərazi bütövlüyünə qarşı güc tətbiq etməmək və beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığı prinsipləri əsasında həll edilməsinə dəstək ifadə edilmişdir [5].

Elə həmin ilin 30 – 31 avqust tarixlərində Tehrandə keçirilən Qoşulmama Hərəkatının liderlərinin XVI Zirvə Toplantısında üzv ölkələr iki dövlət arasında olan münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyi və beynəlxalq miqyasda tanınmış sərhədləri daxilində həll edilməsinin vacibliyini bəyan etmişlər [4].

28 – 29 may 2014-cü ildə Əlcəzairdə baş tutan növbəti Sammit zamanı QH üzvləri Yekun Bəyanatda BMT –də 1990 –cı illərin əvvəllərində verilmiş qərarlara baxmayaraq Azərbaycan torpaqlarının hələ də işğal altında olduğunu, münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməli olduğunu qeyd etmişlər [3].

4- 6 aprel 2018 –ci ildə, həmin dövrdə Ermənistanın ciddi seçim qarşısında olduğu bir dövrdə, Bakıda baş tutan Qoşulmama Hərəkatının Aralıq dövr Nazirlər Konfransının yekun sənədində bir daha münaqişənin ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinə dəstək ifadə edilmişdir.

Venesuellada keçirilən 18-21 iyul 2019-cu il tarix-

li Qoşulmama Hərəkatının Əlaqələndirici Bürosunun Nazirlər səviyyəsindəki iclasında Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü və işğalı ilə bağlı əvvəlki sənədlərdə əksini tapmış dəstək mövqeyi bir daha təsdiq edilmişdir [1].

25-26 oktyabr 2019-cu il tarixində Bakıda 120 BMT üzv dövlətinin yüksək səviyyəli nümayəndələrinin və 42 beynəlxalq təşkilat nümayəndələrinin iştirakı ilə baş tutan Sammitdə BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələrinə baxmayaraq Cənubi Qafqazdakı bu münaqişənin həll edilməmiş qalması və beynəlxalq sülhə hədə olması pislənilmiş, danışıqların məhz Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığı əsasında həll edilməsinin vacibliyi bildirilmişdir [2].

Yeri gəlmişkən, 2019-cu ildə Bakıda baş tutan Zirvə Görüşündə ölkəmizə 3 il müddətində Hərəkata sədrlik həvalə edilmişdir. 44 günlük müharibədən 1 il əvvəl Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatına rəhbər gətirilməsi ölkəmizin qısa müddət ərzində yorulmaz, sistemli fəaliyyətinin nəticəsi idi. Bu, həm də, Azərbaycanın beynəlxalq imicinə verilən dəyər idi.

Müharibə vaxtı, 2020 –ci ilin 9 oktyabr tarixində ordumuzun ədaləti bərpa etdiyi günlərdə BMT Baş Assambleyasının sessiyası çərçivəsində 120 dövləti özündə birləşdirən Hərəkatın xarici işlər nazirləri “Bütün cəbhə boyu Azərbaycan Respublikasının silahlı qüvvələrinin mövqeləri və mülki yaşayış məntəqələrinə qarşı Ermənistan Respublikası tərəfindən silahlı hücum” adlı abzası tədbirin gündəliyinə daxil etmiş, nəticədə müharibənin gedişatında bizim üçün vacib olan Xüsusi Bəyannamə qəbul edilmişdir.

44 günlük müharibə zamanı bir sıra Qərb dövlətləri tərəfindən baş verənlərlə bağlı Birləşmiş Millətlər Təşkilatında qapalı müzakirələr keçirilərkən Hərəkata üzv olan bəzi dövlətlərin təhlükəsizlik şurasının qeyri – daimi üzvü kimi prinsipliliklərini nümayiş etdirmələri həmin vaxt ölkəmizə qarşı məkrli planları olan tərəflərin arzularının puça çıxması ilə nəticələndi.

Sədrliyi dövründə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev uzun onilliklərdən sonra 120 dövləti birləşdirən Qurumun funksionallığını dəfələrlə artırdı. Hərəkat tarixində ilk dəfə olaraq üzv dövlətlərin haqlı səsləri daha ucadan eşidilməyə başladı və Vallersteyn “dünya sistemi” nəzəriyyəsində ifadə etdiyi nüvə, periferiya və yarımperiferiya kimi anlayışla şübhə altına salındı. Beləcə, Azərbaycan beynəlxalq aləmə göstərmiş oldu ki, beynəlxalq

sistemi bu tərzdə coğrafiyalara bölmək ikili standartlara əsaslanan ədalətsiz yanaşmadır. Beynəlxalq proseslərdə mürəkkəb trendlər fonunda məhz Azərbaycanın təşəbbüsü ilə 18 noyabr 2021-ci il tarixində BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyası çərçivəsində Assambleyanın Üçüncü Komitəsində QH üzvləri adından irəli sürülmüş “COVID-19 əleyhinə peyvəndlərə bərabər, məqbul qiymətə, vaxtında və universal əlçatanlığın təmin edilməsi” adlı qətnamə BMT üzv dövlətləri tərəfindən qəbul edilmişdir. [1]. Şübhəsiz ki, bu qətnamənin qəbulu Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sədrliyi ilə Qoşulmama Hərəkatının imicinin yüksəldilməsi ilə nəticələnmiş, eyni zamanda üzv dövlətlərinin maraqlarının Qərb tərəfindən nəzərə alınmasına gətirib çıxarmışdır.

Bundan başqa, 4-5 oktyabr 2021-ci ildə Qoşulmama Hərəkatının Gənclər Şəbəkəsinin, 26 noyabr 2021-ci il tarixində isə, Qoşulmama hərəkatının Parlamentarilər Şəbəkəsi təsis edilmişdir.

Bütün bunların nəticəsidir ki, Hərəkata üzv dövlətlər tərəfindən Azərbaycanın sədrliyini daha 1 il uzadıldı, qurumun fəaliyyətində dönüş nöqtələri sayılacaq addımların atılmasına nail olundu. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq münasibətlər sistemində yerinin möhkəmləndirilməsi və gücləndirilməsi, ayrı – ayrı beynəlxalq aktorlarla əməkdaşlığın strateji müttəfiqlik səviyyəsinə qaldırılması, iqtisadi əlaqələrdə şəxələndirilmə siyasətinin effektiv şəkildə aparılması Ermənistanla təzyiq idi və bu və ya digər şəkildə mövqeyimizi gücləndirən mühüm amillərdən idi.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur torpaqlarının ermənilər tərəfindən işğal edilməsi müharibə əvvəli və sonrası rəsmi Bakının beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində mövqelərini gücləndirən xüsusi amil idi. Bu yöndə, BMT Baş Assambleyası, BMT Təhlükəsizlik Şurası, Türk Şurası, Türk Dövlətləri Təşkilatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və Qoşulmama Hərəkatı tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar, verilən bəyanatlar Ermənistanı kifayət qədər çətin duruma salmaqda idi. Təsadüfi deyil ki, 44 günlük müharibədən sonra Azərbaycan və Ermənistan liderləri arasında baş tutan görüşlərdə üçüncü tərəflərin istəyib – istəməməsindən asılı olmayaraq daim beynəlxalq ədalət prinsiplərinə əsaslanan rəsmi Bakının mövqeyi danışıqların yekun sənədlərinə həkk edilirdi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi. Qoşulmama Hərəkatı.* <https://mfa.gov.az/az/category/beynəlxalq-teskilatlar/qosulmama-herekat-qh>.

2. *Bakı Qoşulmama Hərəkatına üzv dövlətlərin XVIII Zirvə Görüşü.* <https://president.az/az/articles/view/34578>

3. *Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində zəfərə aparan yol.* Bakı, 2021. https://idp.gov.az/uploads/Ermenistan-Azerbaijan_Daglik_Qarabag_munaqishesinin_hellinde_Azerbaijani_Zefere_aparan_yol.pdf

4. *Qoşulmama Hərəkatı. Azərbaycan Respublikasının xarici işlər nazirliyi.* <https://mfa.gov.az/az/category/beynəlxalq-teskilatlar/qosulmama-herekat-qh>

5. *Rəşad Baxşəliyev. İlham Əliyev diplomatiyasının növbəti təntənəsi.* // *Azərbaycan qəzeti.* 2 avq.2019. S.1.4. <https://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2019/avqust/667404.htm>

6. *Lukin A. Russia in a Post-Bipolar World // Survival. L.: International Institute for Strategic Studies, 2016. Vol. 58. N 1. P. 91–112.*

7. *İkkenbery J.G. The future of liberal world order // Japan Journal of political science. Cambridge University Press, 2015. №3. P.450.*

8. *Дж.Най. Уцелеет ли новый мировой порядок? // Россия в глобальной политике. 2017. N 2.*

9. *Хасс Р. Разваливающийся сегодня миропорядок. // Россия в глобальной политике. 2014. №6. [Elektron resurs]. www.globalaffairs.ru/number/razvalivayuschiysya-miroporyadok-17194. Дата обращения.*

XÜLASƏ

Beynəlxalq münasibətlərin təməl prinsipləri olan milli maraqlar və milli güc, təhlükəsizlik, suverenlik kimi anlayışlar bugünkü dəyişən dünyada bir sıra çağırışlarla üzləşməkdədir. Ələlxüsus, BMT Təhlükəsizlik Şurasına üzv olmayan dövlətlər öz milli maraqlarını qoruduğu zaman tez-tez ikili standartlara şahidlik edirlər. Azərbaycan Respublikası təkcə son 30 il ərzində deyil, ondan da əvvəl yetmiş illik SSR dövründə xalqının maraqlarının tapdalanması, tarixi torpaqlarımızın, milli irsimizin istismarı, işğalı və vandalizm reallıqları ilə üz-üzə idi. Bütün bunlara baxmayaraq dövlətimiz İkinci Dünya müharibəsindən sonra öz ərazi bütövlüyünü tam bərpa edən hələlik yeganə beynəlxalq subyekt kimi tarixə düşdü. Təsadüfi deyil ki, bu gün Azərbaycan bizə yaxın və uzaq ölkələr üçün nümunə rolunu oynayır. Məqalədə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin hazırda çağdaş dünyada geosiyasi gərginliklər fonunda apardığı

praqmatik xarici siyasət təhlil edilir, ələlxüsüs dünyanın ikinci ən böyük beynəlxalq platforması sayılan Qoşulmama Hərəkəti çərçivəsində əldə edilən uğurlardan bəhs edilir.

Açar sözlər: *Azərbaycan, xarici siyasət, geosiyasi mübarizə, geosiyasi çağırışlar, balanslı siyasət, pragmatizm, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi, Qarabağ, Qoşulmama Hərəkəti.*

Mammadov Zaur

Head teacher of the Department of Political Science and Political Management, doctoral student of the Department of International Relations
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0270-1892>
zaur.mammadov@dia.edu.az

Pragmatic foreign policy philosophy of President Ilham Aliyev and diplomatic successes within the Non-Aligned Movement.

SUMMARY

Today, in a changing world, the basic concepts of international relations such as national interest and strength, security, and sovereignty face a number of challenges. Especially those states that are not members of the UN Security Council, while defending their national interests, become eyewitnesses of double standards. The Republic of Azerbaijan, not only over the past 30 years, but also before that during the 70-year period of being part of the USSR, was face to face with the reality of trampling on the national interests, the exploitation of our historical lands, our national heritage, occupation and vandalism. Despite all of the above, our state went down in history as the only international entity after the 2nd World War that managed to completely restore territorial integrity. It is no coincidence that today Azerbaijan plays the role of an example for countries near and far abroad. The article analyzes the pragmatic foreign policy pursued by Azerbaijani President Ilham Aliyev against the backdrop of geopolitical tensions in the contemporary world, in particular, discusses the successes achieved within the framework of the Non-Aligned Movement, which is considered the second largest international platform in the world.

Keywords: *Azerbaijan, foreign policy, geopolitical struggle, geopolitical challenges, balanced policy, pragmatism, Armenian-Azerbaijani conflict, Karabakh, Non-Aligned Movement.*

Мамедов Заур Вагиф оглы

Докторант Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики. Советник и ст. преподаватель Академии Государственного Управления.
email: zmammadov2015@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0270-1892>

Прагматичная внешнеполитическая философия Президента Ильхама Алиева и дипломатические успехи в рамках Движения неприсоединения

РЕЗЮМЕ

На сегодняшний день в меняющемся мире основные понятия международных отношений как национальный интерес и сила, безопасность, суверенитет сталкиваются с рядом вызовов. Особенно те государства, которые не являются членами Совета Безопасности ООН защищая свои национальные интересы становятся очевидцами двойных стандартов. Азербайджанская Республика не только в течении последних 30 лет, но и до этого во время 70-ти летнего периода пребывания в составе СССР была лицом к лицу с реальностью попирания интересов народа, эксплуатацией наших исторических земель, нашего национального наследия, оккупацией и вандализмом. Несмотря на все вышеперечисленное, наше государство вошло в историю как единственный международный субъект после 2-ой Мировой Войны, которому удалось полностью восстановить территориальную целостность. Неслучайно сегодня Азербайджан играет роль примера для стран ближнего и дальнего зарубежья. В статье анализируется прагматичная внешняя политика, проводимая Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым на фоне геополитической напряженности в современном мире, в частности, обсуждаются успехи, достигнутые в рамках Движения неприсоединения, которое считается второй по величине международной платформой в мире.

Ключевые слова: *Азербайджан, внешняя политика, геополитическая борьба, геополитические вызовы, сбалансированная политика, прагматизм, армяно-азербайджанский конфликт, Карабах, Движение неприсоединения.*